
Historia ja arkeologia

Jussi-Pekka Taavitsainen, Markus Hiekkänen ja Janne Harjula

Historiallinen arkeologia

Ensimmäiset yritykset arkeologian oppituolin perustamiseksi Helsingin yliopistoon tehtiin jo 1800-luvun puolella. Enemmistö professoreista suhtautui tuolloin hankkeeseen varauksellisesti, koska arkeologiaa ei pidetty sen varhaisvaiheessa itsenäisenä tieteenä vaan tiedonkeruumenetelmänä, jolla muut tieteenalat hankkivat itselleen hyödyllistä tietoa vanhemmista ajoista. Vielä 2000-luvun Suomessakin arkeologi törmää silloin tällöin tuohon vanhaan asenteeseen.

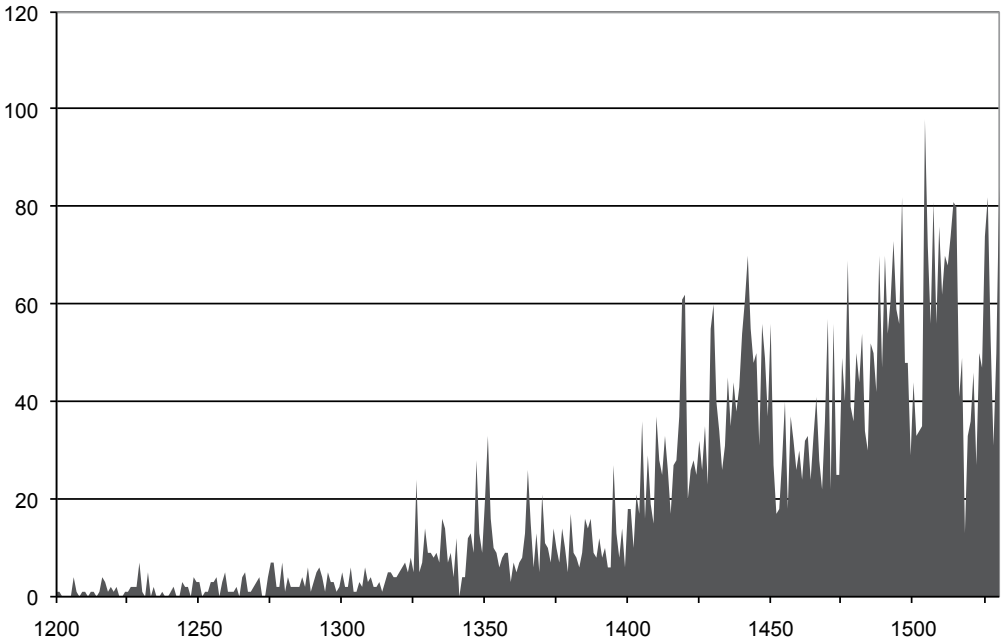
Historiantutkijat eivät ehkä aina huomaa, että arkeologian piiriin kuuluva aineisto sen pohjalta saatuine tuloksineen ja muotoiltuine tulkintoineen rikastuttaa, laajentaa ja monipuolistaa historiantutkijoiden näkökulmaa, samalla kun se tuo esiin tutkimusalueita ja näkökulmia, joita historiantutkimus oman lähdeaineistonsa varassa ei voi nähdä eikä sen takia voi alkaa tutkia. Puutteellisen keskustelun todelliset alkujuurret ovat kuitenkin tieteidenvälisessä jakautumisessa, lähdeaineiston luonteessa ja käsityksessä, jonka mukaan historiantutkijat perustavat tutkimuksensa kirjallisille lähteille ja arkeologit materiaalisille löydöille.

Esihistorian tutkimuksessa arkeologinen aineisto on käytännössä ainoa lähdekokonaisuus, kun taas historiantutkimus voi alkaa vasta, kun

kirjallisia lähteitä on käytettävissä, ja silloinkin niitä pitäisi olla kohtuullinen määrä aikakautta kohti (vrt. esim. Suomen 1100-luku). Kirjallinen aineisto yleensä lisääntyy ja monipuolistuu nykyaikaa lähestyttäessä tai, kuten brittiläinen historiantutkija A. J. P. Taylor (1906–1990) on todennut, ”History gets thicker as it approaches modern times”. Toisaalta vuosituhsia ennen Kristuksen syntymää laadittua kirjallista aineistoa on laajasti olemassa myös Mesopotamian ja Egyptin alueilta, ja sama koskee niin Kreikan kuin Rooman antiikkia. Modernin historian ja arkeologian yhteistyö näillä alueilla on vanhaa ja vakiintunutta. Euroopan arkeologian kehittyminen ja laajeneminen kysymyksenasetteluiltaan historialliseen aikaan vasta 1900-luvulla koskeekin yleisesti ottaen alueita, jotka pääsääntöisesti sijaitsevat vanhan Rooman valtakunnan pohjoisen rajan ulkopuolella. Täällä historiallista aikaa tutkiva arkeologia joutui aluksi eräänlaiseen historian aputieteen rooliin.

Arkeologialle on tyypillistä, että sillä on leikkaukskohtia moniin tieteisiin ja se myös lainaa niiden menetelmiä. Arkeologialla on silti aina oma tutkimuksellinen kenttensä. On mielenkiintoista, että vaikka esimerkiksi materiaalisuus on ajankohtainen tutkimuskohde Suomessa, erityisesti kulttuuri- ja taidehistoriassa, historiatieteissä on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota itse materiaan, sen koostumukseen ja sen tarjoamaan informaatioon.

Periodisesti ajateltuna arkeologialla on selvä roolinsa erityisesti keskiajan tutkimuksessa, jota

Suomen keskiajan kirjallisten lähteiden kronologinen jakautuminen Immosen (2009, Fig. 2) mukaan

koskeva suomalainen historiallinen lähdeaineisto on vähäinen ajallisesti, maantieteellisesti ja temaattisesti, kuten oheinen kuvio havainnollistaa. Varsinkin Suomen keskiajan alkupuolen osalta lähdetilanteen niukkuus muistuttaa Keski-Euroopan varhaisinta historiaa, ellei jopa esihistoriaa. Tilanne on parempi keskiajan lopun osalta, mutta käytännössä vielä uuden ajan alkupuoli on monin osin kirjallisilta lähteiltään niukka tai jopa olematon. Osittain tämänkin vuoksi arkeologia on keskiajan tutkimuksesta laajentunut myös nuorempiin ajanjaksoihin. Suomen muinaismuistolain ja sen suojelutoiminnan piiriin onkin jo 1960-luvulta lähtien alettu lukea yhä nuorempien aikojen muistoja. Aineellisia jäänöksiä niiden on lähes automaattisesti katsottu kuuluvan arkeologian tutkimuskenttään, esimerkiksi vaikkapa viime sotiemme fyysiset jäljet.

Viime aikoina voimakkaimmin kasvanut arkeologian osa-alue onkin historiallisen ajan arkeologinen tutkimus, historiallinen arkeologia. Kattavan historiallisen kokonaiskuvan saavutta-

miseksi eri aikakausista ja aihealueista arkeologien velvollisuus on tulevaisuudessa julkaista tuloksiaan ja tulkintojaan historioitsijoille ja laajemmalle historiasta kiinnostuneelle yleisölle. Samalla arkeologit voivat tuoda esille oman paikkansa arkeologisen aineellisen kulttuurin tutkimuksen asiantuntijoina ja edelläkävijöinä sekä muistuttaa historiantutkijoita siitä, että aineellinen ja visuaalinen kulttuuri ovat ohittamattomia lähteitä historian kannalta.

Historiallisen Aikakauskirjan tämän numeron tarkoitus on esitellä ajankohtaista historiallisen ajan arkeologiaa Suomessa. Teemaosion tekstit valottavat arkeologian asemaa historiantutkimuksen haastajana, uusien tutkimusalojen esiintuojana, vanhojen ja vanhentuneiden tulkintojen korjaajana mutta myös saavutettujen tulosten tukena. Kirjoitukset ovat otanta paitsi laajemmin nykyisestä arkeologisesta tutkimuskentästä myös valikoima nuoren tutkijapolven, viime aikoina väitelleiden tai piakkoin väittelevien tutkijoiden hankkeista ja tuloksista. Katsoimme tarpeelliseksi julkaista paitsi valmiiden

tai pitkälle edenneiden tutkimusten tuloksia myös alkuvaiheessa olevia tutkimushankkeita, sikäli kuin niiden metodiikka, aihepiiri tai alustavat tutkimustulokset tuovat uutta keskusteluun arkeologian ja historian suhteesta.

Maantieteellisesti artikkelien aiheet ulottuvat Pohjois-Suomesta Tallinnan kautta Ateenaan. Kirjoituksia yhdistää se, että ne pohtivat historiallisen ajan ilmiöitä arkeologisesta näkökulmasta, samalla kun kukin muodostaa oman näkökulmansa historian tutkimukseen. Monesti esille näyttää nousevan arkeologisen ja kirjallisen lähdeaineiston suhde, joka käytännön tasolla näkyy esimerkiksi tutkimuskentän jakautumisena ja tätä kautta myös tieteiden välisenä vahvana, usein täysin turhana ja teknisenä jakona. Itse asiassa arkeologien ja esimerkiksi uudempien aikojen sosiaalishistoriallisesti orientoituneiden tutkijoiden välillä on huomattavia yhtäläisyyksiä toistensa kanssa, jos ei lähdekeskeytyden ja -aineiston niin sosiaalisten kysymysten asettamisen ja niihin vastaamisen tasolla. Arkeologit kykenevät esimerkiksi keskustelemaan sellaisista asioista kuin kristillisyyden tai keskiajan seksuaalisuus sosiaalisina, pitkäjänteisinä ja monimutkaisina prosesseina, toisin kuin pelkästään kirjallisten lähteiden perusteella on mahdollista.

Arkeologinen ja kirjallinen lähdeaineisto eroavat toisistaan melko paljon, ainakin näennäisesti. Esimerkiksi Suomen keskiajasta kertova kirjallinen lähdeaineisto ei enää juuri katu, vaan tutkimus perustuu suurelta osin vanhojen, tunnettujen lähteiden uudelleenluennalle – poikkeuksiakin on, kuten hiljattaiset Vatikaanin arkistojen Suomea koskevat lähdelöydöt. Sen sijaan arkeologinen lähdeaineisto karttuu, kumuloituu ja monipuolistuu jatkuvasti uusien kaivaustutkimusten ja muiden löytöjen myötä. Samalla tutkimus laajenee yhä uusille inhimillisen kulttuurin alueille, joita arkeologit eivät ennen ole havainneet.

Niinpä seuraavilla sivuilla Visa Immosen tiedonanto Ulvilasta löytyneestä keskiaikaisesta sinetistä, Juha Ruohosen artikkeli Kaarinasta äs-

kettäin löytyneestä Suomen toistaiseksi vanhimmasta kirkosta ja Ville Laakson artikkeli Ruotsin ja Venäjän välisistä rajamerkeistä kertovat uuden arkeologisen tutkimusaineiston kertymisestä ja valtavasta tutkimuspotentiaalista. Artikkelit osoittavat selkeästi sen, että ollakseen korkeatasoista, ajantasaista ja uudistuvaa historian tutkimus ei voi jättää huomiotta nykyarkeologian aineistoja ja tutkimustuloksia. Arkeologialla puolestaan ei ole syytä eikä varaa laiminlyödä sen enempää vakiintuneiden kuin uusimpien historian tutkimuksen tuloksien ja tulkintojen käyttämistä. Tieteiden välinen vuoropuhelu on välttämätöntä ja ehdoton edellytys kaikinpuolisen tutkimuksen edistymiselle.

Teoreettisen näkökulman arkeologian ja historian suhteeseen tarjoaa Panu Savolaisen artikkeli historiasta ja arkeologiasta ”aineistollisten ja teoreettisten vastakkainasettelujen tai vuoropuhelujen vastinpareina”. Kirjoituksessaan Savolainen osoittaa, että tekstin ja esineiden tutkimuksen hajaannuksessa on kysymys verraten äskettäin haarautuneista poluista ja että antikvarianismi ja topografinen historian kirjoitus hahmotivat 1600- ja 1700-luvulla perimätiedon, tekstit ja esineet yhdeksi kertomukseksi. Jos vielä 1800-luvulla tutkijat liikkuivatkin vaivattomasti erilaisten menneisyydestä säilyneiden aineistojen maailmassa, nykyään tämä on hankalaa jo tutkimusaineistojen valtavan määrän takia. Aineistojen, tekstien ja ”esineellisen kulttuurin” välinen ero on silti vain näennäinen. Myös tekstit ovat aineellista kulttuuria. Juopa historian tutkimuksen ja arkeologian välillä johtuikin edelleen lähinnä tutkimushistoriallisista, usein toissavuosisadan yliopistolliseen oppituli jakoon liittyvistä seikoista.

Yksi esiin nousevista teemoista on nykyarkeologian metodinen monimuotoisuus. Arkeologia hyödyntää tehokkaasti kirjallisia lähteitä ja historian tutkimuksen tuloksia. Monitieteisyys on arkeologian arkipäivää. Yksi vanhimmista ja klassisimmista historian ja arkeologian liitoista on tietysti antiikintutkimus. Tässä julkaisussa

tätä arkeologian alaa edustaa Suvi Kuokkasen artikkeli, joka käsittelee arkeologian roolia aatehistoriallisessa *ostrakismos*-tutkimuksessa. Ostrakismos oli Ateenassa käytössä ollut äänestämiseen perustuva karkotusjärjestelmä. Aihepiirin uusimmassa tutkimuksessa ”äänestyslappujen” arkeologiset ajoitukset toisaalta haastavat, toisaalta tukevat kirjallisista lähteistä saatuja tietoja ja suorastaan pakottavat aineiston ja tekstit keskusteluun. Monitieteisyyden keinoin on ostrakismos-ilmioistä ja -järjestelmästä mahdollista saada kattavampi kokonaiskuva, kuin mihin yksi tieteenala yksinään koskaan kykenisi.

Arkeologia toimii luontevasti yhteistyössä myös luonnontieteiden kanssa. Maria Lahtisen, Anna-Kaisa Salmen ja Rosa Vilkaman artikkelissa tarkastellaan pohjoissuomalaista ruokavaliota 1400–1700-luvulla. Kirjoittajien mukaan suuri osa erityisesti omavaraistalouden ruokahuollosta ei näy historiallisissa lähteissä. Ruokavaliota voidaan silti tutkia myös eläinosteologian (ruokajäte), paleopatologian (ruokavalion jäljet ihmisen luurangossa) sekä isotooppigeokemian (yleiskuva proteiiniin lähteistä) tutkimustulosten näkökulmasta.

Auli Bläuerin ja Mia Lempiäinen-Avcin artikkeli tarkastelee yleisemmin arkeologisten eläin- ja kasvijäännearkeologian hyödyntämistä maatalouden historiaa koskevissa pitkän aikavälin tutkimuksissa kivikaudelta 1700-luvulle. Kirjalliset lähteet ovat tässäkin niukkoja, ja yleisesti ottaen ”vanhemmat ajat” ovat edustettuina uusina heikommin. Arkeologian merkitys ei silti useinkaan vähene lähestyttäessä nykyaikaa ja kirjallisten lähteiden määrän kasvaessa. Lähdeaineiston edustavuuteen vaikuttaa nimittäin myös se, että esimerkiksi maataloudesta kertoviin kirjallisiin lähteisiin ovat usein valikoituneet pääasiassa vain makrotaloudellisesti merkittävät tuotteet ja lajit. Dokumenttien sisältöihin ovat myös vaikuttaneet – kuten aina kirjallisissa lähteissä – myös niiden tyyppi ja tarkoitus. Jotta kysymykseen voitaisiin vastata kokonaisvaltai-

semmin, tutkitaankin karjanhoidon alkuvaiheita – esimerkiksi eri lajeja ja niiden merkitystä ja käyttötarkoituksia – nykyisin myös muinais-DNA-tutkimuksella. Viljakasvien historian tutkimuksessa taas käytetään makrofossiili- ja siitepölytutkimusta, jota voidaan hyödyntää pohdittaessa esimerkiksi tuontiviljaan ja kotoperäiseen viljaan liittyviä tutkimusongelmia.

Tuonnin ja paikallisen valmistuksen ongelmia ja nykYTEKNOLOGIAN käyttöä tutkimuksessa käsittelee Elisabeth Holmqvist-Saukkosen, Riikka Väisäsen ja Andreas Koiviston artikkeli. Kahden uusmaalaisen (Vantaan Gubbacka ja Espoon Mankby) ja yhden ulkomaisen (Tallinna) kohteen keskiaikaisten keramiikka-aineistojen metodologialtaan tuore tutkimus niin kutsutulla SEM-EDS-menetelmällä eli pyyhkäisyelektronimikroskooppianalyysillä antaa lupaavia tuloksia materiaalien, valmistusalueiden ja teknologian variaatiosta, kun astioiden kotimaista valmistusta verrataan tuontiastiioihin.

Arkeologia saattaa joskus vaikuttaa ainakin pintapuolisesti tarkasteltuna erilaisten esineiden, rakenteiden ja näytteiden pikkutarkalta tutkimukselta, joka vaikeasti avautuvana vie historioitsijoiden intoa. Jotta näin ei kävisi, ennakkoluulojen poistaminen ja tietämyksen syventäminen arkeologisten tutkimusten esittelyn kautta on ensiarvoisen tärkeää. Tämänkin historia ja arkeologia -teemaosion päätarkoitus on osoittaa, että historiallis-arkeologiset synteetit ovat paitsi mahdollisia, myös *välttämättömiä*. Emmehän me arkeologitkaan toivo pääsevämme historiasta eroon, sillä tutkimme menneisyyttä, palautumattomia olosuhteita. Ehkä saavutamme ajan oloon saman kokonaisvaltaisen ja monitieteisen tutkimustilanteen, jossa egyptologia ja antiikin tutkimus ovat jo kauan olleet.

Lähteet

Immonen, Visa: *Golden moments: artefacts of precious metals as products of luxury consumption in Finland c. 1200–1600. 1. Text*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae 16. Suomen keskiajan arkeologian seura 2009.